

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

КОБИЛЯНСЬКИЙ Костянтин Миколайович

УДК 347.454

**ПРАВО ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ
В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДІ**

Спеціальність 12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеській національній юридичній академії Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор
КІВАЛОВ Сергій Васильович,
Одеська національна юридична академія,
Президент

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
ГОЛОСНІЧЕНКО Іван Пантелейович
Київський національний технічний університет
«Київський політехнічний інститут»,
завідувач кафедри адміністративного,
фінансового та господарського права;

кандидат юридичних наук
ЦУРКАН Михайло Іванович,
Вищий адміністративний суд України,
Голова Першої судової палати

Захист відбудеться 10 липня 2010 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01 Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: м. Одеса, вул. С. Варламова, 2.

Автореферат розісланий 4 червня 2010 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

Л.Р. Біла-Тіунова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина належить до найважливіших функцій держави. З огляду на це особливого значення набуває право на судовий захист, оскільки це право не тільки відноситься до основних конституційних прав, але й виступає основним засобом захисту інших конституційних прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина.

Визнання Україною найважливіших міжнародних стандартів у галузі захисту прав людини потребує відповідного юридичного механізму забезпечення захисту прав і свобод громадян, юридичних осіб, що обумовлює актуальність проблеми утворення в Україні адміністративної юстиції. У контексті зазначеного концептуального характеру набувають питання щодо права фізичної особи на судовий захист в адміністративному суді, оскільки ці суди є новітнім організаційним утворенням у судовій системі України і потребують як належного законодавчого урегулювання з урахуванням судової практики, так і науково-теоретичного забезпечення.

Аналіз судової практики свідчить про існування проблем процесуального порядку реалізації права фізичної особи на судовий захист в адміністративному суді: нечіткість і неконкретність визначення передумов та умов права на судовий захист, спірність норм, що визначають окремі процесуальні строки, необґрунтоване повернення позовної заяви, залишення її без руху чи без розгляду та відмова у відкритті провадження у справі тощо.

У наукових дослідженнях з адміністративного судочинства, реалізації права на судовий захист в адміністративних судах приділялося недостатньо уваги. В основному загальні питання адміністративної юстиції і адміністративного судочинства, проблеми визначення сутності адміністративного процесу, адміністративної юрисдикції вивчали вчені: В.Б. Авер'янов, Н.В. Александрова, О.М. Бандурка, Ю.Г. Барабаш, Л.Р. Біла-Тіунова, Ю.П. Битяк, Ю.В. Георгієвський, І.П. Голосніченко, Е.Ф. Демський, Є.В. Додін, І.О. Картузова, С.В. Ківалов, М.І. Козюбра, І.Б. Коліушко, Р.О. Куйбіда, А.Т. Комзюк, О.В. Кузьменко, Д.М. Лук'янець, О.В. Марцеляк, М.П. Орзіх, А.Ю. Осадчий, Ю.С. Педько, О.М. Пасенюк, В.Г. Перепелюк, В.Ф. Погорілко, П.М. Рабінович, А.В. Руденко, О.П. Рябенко, А.О. Селіванов, В.С. Стефаник, Ю.М. Тодика, О.Ф. Фрицький, О.І. Харитонова, В.М. Шаповал, О.І. Шостенко, М.К. Якимчук та ін. Останнім часом спостерігається певне пожвавлення наукових досліджень проблемних питань адміністративного судочинства (О.В. Агєєв, О.В. Анпілогов, П.В. Вовк, Ю.В. Георгієвський, А.О. Неугодніков, А.В. Руденко, С.Ю. Швед, М.І. Цуркан). Разом з тим, їхні роботи присвячені окремим аспектам адміністративного судочинства.

Таким чином, недостатність теоретичних розробок, наявність практичних правових проблем, прогалини і колізії у чинному Кодексі адміністративного судочинства України обумовили необхідність проведення комплексного

адміністративно-правового дослідження проблеми реалізації права фізичної особи на судовий захист в адміністративному суді.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження теми дисертації здійснювалося відповідно до плану наукових досліджень кафедри адміністративного і фінансового права Одеської національної юридичної академії «Теоретико-правове забезпечення реалізації адміністративної реформи в Україні», що є складовою частиною теми «Традиції і новачі у сучасній українській державності та правовому житті» (державний реєстраційний номер 0101U001195), дослідження якої здійснюється в Одеській національній юридичній академії.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у визначенні поняття, сутності і структури права фізичної особи на судовий захист в адміністративному суді, вирішенні спірних питань реалізації норм, якими врегульовано відносини щодо реалізації права на судовий захист, розробки науково обгрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення Кодексу адміністративного судочинства України.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

дослідити й охарактеризувати історичний аспект розвитку права на судовий захист в адміністративному суді;

охарактеризувати теоретико-правові засади реалізації права на судовий захист;

встановити структуру права фізичної особи на судовий захист в адміністративному суді та охарактеризувати її чинники;

виокремити й охарактеризувати передумови й умови права на судовий захист в адміністративному суді;

визначити та охарактеризувати поняття «юридичний інтерес» як обов'язковий елемент права на судовий захист та розмежувати його з поняттям «законний інтерес»;

визначити коло фізичних осіб, які мають право на судовий захист в адміністративному суді;

виокремити і дослідити гарантії реалізації права на судовий захист в адміністративному суді;

розробити конкретні пропозиції щодо усунення існуючих прогалин в реалізації права на судовий захист в адміністративному суді.

Об'єктом дослідження є адміністративне судочинство України як правове явище.

Предметом дослідження є право на судовий захист фізичної особи в адміністративному суді.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження становить сукупність сучасних методів наукового пізнання, застосування яких ґрунтується на діалектиці. Такий підхід дозволяє дослідити сутність права на судовий захист в адміністративному суді, порівняти особливості реалізації цього права в адміністративному суді та судах загальної юрисдикції, які розглядають справи в порядку цивільного судочинства.

У роботі застосовуються такі методи наукового пізнання: системний метод – для розгляду сутності і змісту права на судовий захист, права на адміністративний позов, права на участь у судовому розгляді, права на задоволення адміністративного позову і права на виконання судового рішення (п.п. 2.1, 2.2, 2.3, 2.4); історичний – для дослідження історичного аспекту розвитку права на судовий захист в адміністративному суді (п. 1.1); логіко-семантичний – для аналізу та поглиблення понятійного апарату (п.п. 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 2.3); формально-юридичний метод – для аналізу і з'ясування змісту законодавчих актів щодо визначення й реалізації права на судовий захист в адміністративному суді (п. 1.2); групування – для визначення передумов та умов права на судовий захист (п.п. 2.1, 2.2, 2.3, 2.4); порівняльно-правовий – для аналізу історичного аспекту розвитку права на судовий захист (п. 1.1).

Нормативним підґрунтям роботи є Конституція України, Кодекс адміністративного судочинства України (далі – КАСУ), чинні законодавчі та інші нормативно-правові акти, матеріальні і процесуальні норми яких регулюють відносини щодо реалізації права на судовий захист. Крім того, було використано рішення Конституційного Суду України, які стосувалися проблеми захисту прав, свобод, законних інтересів громадян.

Емпіричну базу дослідження становить судова практика Вищого адміністративного суду України, дані судової статистики Управління організаційно-методичної роботи та Управління узагальнення судової статистики Вищого адміністративного суду України, політико-правова публіцистика, енциклопедичні та довідкові видання.

Наукова новизна одержаних результатів визначається сучасною постановкою проблеми, застосуванням відповідного теоретико-методологічного апарату та практики реалізації норм чинного адміністративного матеріального і процесуального законодавства щодо права фізичної особи на судовий захист в адміністративному суді. Робота є одним із перших в Україні комплексних досліджень, яке присвячене проблемам сутності права на судовий захист, виокремлення його структури і визначення гарантій реалізації. У результаті здійсненого дослідження отримано такі основні наукові результати:

уперше:

визначено поняття права фізичної особи на судовий захист в адміністративному суді як можливості на звернення до незалежного і неупередженого адміністративного суду з адміністративним позовом, участі у розгляді справ, задоволення позову і забезпечення виконання судового рішення;

визначено структуру права фізичної особи на судовий захист в адміністративному суді, яка визначається як єдність: права на незалежний і неупереджений суд; права на звернення до адміністративного суду з адміністративним позовом; права на участь у судовому розгляді; права на задоволення позову і права на виконання судового рішення;

визначено поняття передумов і умов права на судовий захист: передумови – це обставини процесуального характеру (юридичні факти), від яких залежить або з якими пов'язано виникнення самого права на адміністративний позов;

умови – це обставини процесуального характеру (юридичні факти), з якими пов'язано належне здійснення (реалізація) суб'єктивного права на адміністративний позов;

удосконалено:

характеристику юридичного інтересу як обов'язкового чинника реалізації права на судовий захист;

положення щодо визнання адміністративної процесуальної правосуб'єктності фізичної особи як умови права на адміністративний позов;

набуло подальшого розвитку:

розмежування понять «юридичний інтерес» і «законний інтерес», виокремлення у складі юридичного інтересу процесуального і матеріально-правового інтересу;

положення про те, що процесуальний інтерес можна визначити як передбачену законом потребу в отриманні судового рішення як акта правосуддя, тобто потребу в захисті порушеного або оскарженого права або охоронюваного законом інтересу;

сформульовано конкретні пропозиції та рекомендації, спрямовані на удосконалення реалізації права на судовий захист в адміністративному суді шляхом внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що його положення, висновки та пропозиції можуть бути використані у:

науково-дослідній сфері – для подальших досліджень загальнотеоретичних питань щодо вдосконалення реалізації права на судовий захист в адміністративному суді;

правотворчості – для удосконалення Кодексу адміністративного судочинства;

навчальному процесі – при викладанні дисциплін «Адміністративне право», «Адміністративний процес» в Одеській національній юридичній академії.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження були апробовані на Всеукраїнській науковій конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 2008 р.); науково-практичному семінарі «Проблеми застосування КАС України, ЦПК України та ГПК України» (м. Харків, 2008 р.), Всеукраїнських громадських слуханнях «Політико-правове забезпечення державної служби та служби в органах місцевого самоврядування» (Одеса, 24–25 вересня 2009 р.), Всеукраїнській науковій конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 2009 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 2010 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки дисертаційної роботи містяться у 8 статтях, 6 із яких опубліковані у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено ВАК України.

Структура дисертації визначена метою та завданнями дослідження і складається із вступу, двох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків, а також списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 220 сторінок тексту, із них основного тексту

198 сторінок, список використаних джерел містить 250 найменувань і розташований на 22 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, визначаються її зв'язок з науковими планами та програмами, мета і завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження, наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, особистий внесок здобувача у їх одержанні, наведено відомості щодо апробації та публікації результатів дослідження.

У **першому розділі «Теоретико-правові засади права фізичної особи на судовий захист в адміністративному суді»**, який складається із трьох підрозділів, характеризуються історичний аспект становлення і розвитку реалізації права на судовий захист в адміністративному суді, законодавче забезпечення цього права, роль і значення юридичного інтересу для реалізації права на судовий захист.

У **підрозділі 1.1. «Історичний аспект становлення та розвитку права на судовий захист в адміністративних судах»** зазначено, що на виникнення системи адміністративного судочинства в Україні мали особливий вплив Австро-Угорська і Російська імперії, оскільки тривалий час основна частина українських земель перебувала під владою саме цих держав.

Досліджуються наукові доробки таких відомих науковців дореволюційної Росії, як: Р. Гнейст, В. Дерюжинський, Н. Коркунов, Н. Куплеваський, С. Покровський та ін., які не лише зверталися до досвіду зарубіжних країн щодо запровадження спеціалізованих адміністративних судів (за основу було взято досвід запровадження адміністративних судів у німецькому князівстві Баден у 1863 р.), але й активно досліджували вітчизняний досвід побудови судової системи.

Їхній науковий доробок становить підґрунтя подальшого творчого пошуку учених радянського періоду. Серед таких вчених слід насамперед назвати: М.Д. Загряцкова (під адміністративною юстицією розумів особливий порядок розгляду скарг на незаконні адміністративні акти за участю особи, яка скаржиться як сторона), О.І. Єлістратова (вважав, що існування адміністративної юстиції є неможливим поза правом оскарження актів управління, конкретизувавши лише, що це стосується саме судового оскарження), В.Л. Кобалевський (визнавав характерною ознакою адміністративної юстиції адміністративний позов), А. Євтіхієву (вважала, що інститут адміністративної юстиції можна цілком пристосувати до радянських умов) та ін. Водночас, зазначається, що в юридичній літературі були і супротивники права на судовий захист в адміністративному суді: Є. Носов (інститут адміністративної юстиції органічно чужий радянському праву, оскільки заяви і скарги громадян є тільки повідомленням адміністрації про помічений недолік), С. Абрамов (в СРСР немає ніякого ґрунту для виникнення і розвитку адміністративної юстиції й адміністративного процесу), І. Морейн (категорично заперечував проти

адміністративної юстиції в радянському праві також, аргументуючи тим, що цей інститут у буржуазних державах має яскраво виражений класовий характер), А. Козлов (права й інтереси громадян захищаються і гарантуються всією системою соціалістичних суспільних відносин).

Подальший розвиток права на судовий захист знайшов своє відображення в роботах Н. Саліщевої, Д. Бахраха, А. Боннер, Д. Чечота, С. Хоботова, роботи яких аналізуються у цьому підрозділі.

Серед робіт, які вийшли в період незалежності України, слід назвати напрацювання В.Б. Авер'янова, І.П. Голосніченка, С.В. Додіна, С.В. Ківалова, М.І. Козюбри, І.Б. Коліушка, В.Ф. Погорілка, М.П. Орзіха, П.М. Рабіновича, О.Ф. Фрицького, В.М. Шаповала, О.І. Харитонові, М.К. Якимчука та ін.

Особливу увагу приділено й характеристиці законодавства щодо регулювання права на судовий захист в адміністративному суді, зокрема: Закону про утворення судів з адміністративних справ від 30.05.1917 р.; Декрету № 1 про суд від 22.10.1917 р.; Постанові VI Надзвичайного Всеросійського з'їзду Рад «Про дотримання законності» 1918 р.; Постанові Народного Комісаріату Державного Контролю «Про Центральне Бюро скарг і заяв» і Положенню «Про місцеві відділення Центрального Бюро скарг і заяв»; Декларації Генерального Секретаріату від 10.07.1917 р.; Конституції Української Народної Республіки (Статут про державний устрій, права і вольності УНР) від 28.04.1918 р.; Адміністративному кодексу УСРР від 12.10.1927 р.; Декрету РНК РРФСР «Про усунення тяганини»; Закону СРСР «Про порядок оскарження до суду неправомірних дій службових осіб, які порушують права громадян» від 30.06.1987 р.; Конституційному договору між Верховною Радою України і Президентом України «Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України» від 8.06.1995 р. та ін.

У підрозділі 1.2. «*Законодавче забезпечення права фізичної особи на судовий захист в адміністративному суді*» зазначено, що: 1) стаття 55 Конституції України містить загальну норму, яка означає право кожного звернутися до суду, якщо його права чи свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод; 2) ця норма зобов'язує суди приймати заяви до розгляду навіть у випадку відсутності в законі спеціального положення про судовий захист. Право на судовий захист знайшло своє відображення і в інших статтях Конституції України: ст. 64 – право на судовий захист не може бути обмежене шляхом відмови адміністративного суду у прийнятті позовних заяв чи скарг, якщо вони відповідають установленим законом вимогам, оскільки така відмова є порушенням Конституції України; ч. 2 ст. 55 – право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб; ч. 5 ст. 29 – право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання. Зазначається, що правове регулювання права на судовий захист знайшло свій подальший розвиток у Законі «Про судоустрій України» і КАСУ. У ч. 1 ст. 6 Закону всім суб'єктам правовідносин гарантується

захист їхніх прав, свобод і законних інтересів незалежним і неупередженим судом, створеним відповідно до Закону. Зроблено висновок, що таке закріплення права на судовий захист відповідає формулюванням, закріпленим у міжнародних договорах про права людини. Особливу увагу приділено дослідженню Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», відповідно до якого обов'язковими є як рішення Європейського суду з прав людини, так і практика Європейського суду з прав людини. При цьому практика Суду розуміється в широкому значенні, як рішення Європейського суду з прав людини та практика Європейської комісії з прав людини стосовно всіх країн – учасниць Конвенції. Досліджуються Конвенція про захист прав людини і основних свобод від 4.11.1950 р., Перший протокол та протоколи № 2, 4, 6, 7, 11 та 13 до Конвенції.

Зазначається, що основним законодавчим актом реалізації права на судовий захист в адміністративному суді є КАСУ, дослідження якого й здійснюється в цій роботі.

У *підрозділі 1.3. «Юридичний інтерес у змісті права фізичної особи на захист в адміністративному суді»* виокремлюються три наукові підходи щодо визначення поняття «юридичний інтерес» передумовою права на звернення до адміністративного суду: 1) невизнання за юридичним інтересом значення передумови права на пред'явлення позову (М.А. Гурвич, К.І. Комісаров, О.О. Мельников); 2) абсолютизація значення юридичного інтересу як передумови права на пред'явлення позову (С.В. Курильов, М.А. Вікут, Є.Г. Пушкар); 3) розгляд юридичного інтересу як передумови права на пред'явлення позову лише щодо окремих осіб, які звертаються до суду з вимогою про захист (Л.І. Анісімова, Р.Є. Гукасян, Г.Л. Осокіна).

Наголошується на необхідності поділу юридичного інтересу на процесуальний і матеріально-правовий. Запропонована класифікація обумовлена тим, що за змістом адміністративного процесуального законодавства процесуальний інтерес має бути в усіх осіб, що захищають своє чи чуже право, а матеріально-правовий інтерес може бути тільки в осіб, що захищають своє право, тобто у суб'єктів спірного матеріального правовідношення. Саме інтерес спонукає суб'єктів діяти у певному напрямі, використовуючи при цьому всі наявні можливості. Таким чином, інтерес є вираженням потреби у вигляді спонукальних сил, намірів, бажань, прагнень і мотивів цілеспрямованої діяльності суб'єктів права. Отже, процесуальний інтерес можна визначити як передбачену законом потребу в отриманні судового рішення як акта правосуддя, тобто потребу в захисті порушеного або оскарженого права або охоронюваного законом інтересу. Матеріально-правовий інтерес можна визначити як передбачену законом потребу отримання захисту у вигляді матеріально-правового задоволення (правової вигоди) у разі позитивного вирішення судом вимоги про захист.

Зіставляючи ці визначення, можна переконатися у тому, що матеріально-правовий інтерес як спонукальний матеріально-правовий мотив (стимул) може бути лише в осіб, які захищають своє право або законний інтерес, наявність або

відсутність якого перевіряє суд шляхом розгляду та вирішення справи по суті, тоді як процесуальний інтерес може бути і в осіб, які не є суб'єктами спірного матеріального правовідношення, але в силу прямої вказівки закону мають потребу в захисті прав чи охоронюваних законом інтересів інших осіб.

Зроблено висновок, що юридичний інтерес є передумовою права на пред'явлення позову для осіб, які захищають своє право. Юридичний інтерес представника – це обумовлена законом або волевиявленням особи, чії права представляють, потреба захисту чужого права або охоронюваного законом інтересу від імені і в інтересах його власника, що підтверджується належно оформленими повноваженнями. Юридичний інтерес прокурора у випадках подання ним позову має виключно процесуальний характер, тому що прокурор не є і не може бути суб'єктом спірного матеріального правовідношення. При цьому зазначається, що обсяг процесуальних можливостей прокурора під час його участі у розгляді судом справи адміністративної юрисдикції є повним. Юридичний інтерес Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інших осіб, перелічених у ч. 1 ст. 60 КАС України, у випадках, коли вони за законом можуть від свого імені звертатися до суду за захистом прав та інтересів інших осіб, має тільки процесуальний характер, оскільки перераховані особи, так само, як і прокурор, не є і не можуть бути суб'єктами спірного матеріального правовідношення.

Значну увагу приділено відмежуванню поняття «юридичний інтерес» від поняття «законний інтерес». При цьому зазначається, що законний інтерес – це опосередкована юридичними засобами та механізмами можливість, яка надана рівною мірою кожному правоздатному суб'єктові відносин для здійснення законних способів задоволення своїх потреб, однак прямо не закріплена у суб'єктивних правах. Ці поняття мають різне змістовне навантаження і можуть поєднуватися одне з одним: наприклад, у фізичної особи може бути юридичний (процесуальний і/або матеріальний) інтерес при захисті в адміністративному суді свого законного інтересу.

У другому розділі «**Структура права фізичної особи на судовий захист в адміністративному суді**», який складається із п'яти підрозділів, досліджуються проблеми визначення структури права на судовий захист та характеризуються її елементи.

У *підрозділі 2.1. «Право на незалежний і неупереджений суд»* зазначається, що реалізація права на судовий захист є можливою лише за умови незалежного та неупередженого адміністративного суду. Аналіз чинного законодавства та науково-теоретичних доробок дає підстави для висновку про те, що незалежність суду – це спроможність суду здійснювати правосуддя, не піддаючись будь-якому втручанням, насамперед з боку інших гілок влади. Неупередженість означає, що судді мають бути вільними від особистих прихильностей чи упереджень. Особливу увагу акцентовано на об'єктивній і суб'єктивній незалежності суду і об'єктивній і суб'єктивній неупередженості суду. Виокремлено й охарактеризовано передумови й умови права на незалежний і неупереджений суд. Передумовами права на незалежність та

неупередженість адміністративного суду є: проголошення і законодавче закріплення принципу поділу державної влади; 2) заборона іншим державним органам здійснювати функції, притаманні судовій владі; 3) створення розгалуженої системи судів; 4) особливий порядок призначення, обрання, притягнення до відповідальності та звільнення суддів; 5) особливий порядок фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів; 6) визначені законом засоби забезпечення особистої безпеки суддів, їх сімей, майна, а також інші засоби їх правового захисту. Умовами цього права є: порядок здійснення судочинства, встановлений процесуальним законом; 2) таємниця постановлення судового рішення; 3) неможливість участі судді у повторному розгляді справи; 4) право відводу судді – відсторонення його від участі у розгляді справи за наявності обставин, які породжують сумнів у його об'єктивності; 5) гласність і відкритість судового процесу; 6) автоматизований (випадковий) порядок визначення судді, який буде здійснювати розгляд адміністративної справи; 7) заборона: а) встановлення контролю за здійсненням судочинства суддею, виклику його до вищестоящих судів та вимагання звітів чи пояснень щодо розгляду конкретних справ; б) витребування від судді будь-якої інформації чи довідок про хід та перспективи розгляду справи, іншої інформації, яка може надаватися лише сторонам у справі та іншим особам, визначеним процесуальним законодавством, а також відомостей, які становлять таємницю нарадчої кімнати; в) прийняття суддею від будь-яких осіб та розгляд ним заяв, скарг, інших документів поза встановленим законом процесуальним порядком.

У *підрозділі 2.2. «Право на звернення до адміністративного суду з адміністративним позовом»* визначено, що право на звернення до адміністративного суду з адміністративним позовом передбачено у ст. 104 КАСУ, яка продовжує і розвиває конституційне положення про те, що кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Зазначається, що для визначення сутності та особливостей права на звернення до адміністративного суду слід перш за все з'ясувати структуру поняття «право на адміністративний позов». Це право є складною юридичною конструкцією, яку визначають матеріально-правовий і процесуально-правовий аспекти: матеріально-правовий аспект права на адміністративний позов становить право на задоволення адміністративного позову, а процесуально-правовий – знаходить своє відображення у праві на звернення з адміністративним позовом.

Особливу увагу акцентовано на передумови й умови права на звернення до адміністративного суду. Визначається, що передумови – це ті обставини процесуального характеру (юридичні факти), від яких залежить або з якими пов'язано виникнення самого права на адміністративний позов. Умовами реалізації права на звернення до адміністративного суду з адміністративним позовом є такі обставини процесуального характеру (юридичні факти), з якими пов'язано належне здійснення (реалізація) суб'єктивного права на адміністративний позов.

Зазначається, що відсутність передумов права на звернення до адміністративного суду з адміністративним позовом означає відсутність самого суб'єктивного права на позов, що тягне за собою два юридичних наслідки: 1) відмова у відкритті провадження в адміністративній справі, якщо відсутність права на позов встановлена на стадії порушення справи, без права на повторне звернення цього ж позову; 2) закриття провадження у справі, якщо відсутність права на позов встановлена на стадії судового розгляду, без права на повторне звернення цього ж позову. Перелік зазначених передумов права на звернення до адміністративного суду з адміністративним позовом передбачений ст. 157 КАСУ. Водночас, на відміну від передумов, недотримання умов права на звернення з адміністративним позовом має інший характер тих наслідків, які наступають у цьому випадку: 1) залишення позовної заяви без руху – на стадії порушення справи; 2) відмова у прийнятті позову – на стадії порушення справи; 3) залишення позову без розгляду – на стадії судового розгляду.

У *підрозділі 2.3. «Право на участь у судовому розгляді адміністративного позову»* визначено, що право на участь у судовому засіданні є одним з елементів структури права на судовий захист. Зазначене право логічно впливає із права на звернення до адміністративного суду з адміністративним позовом. Серед структурних елементів юридичної конструкції права на судовий захист в адміністративному суді саме право на участь у судовому розгляді адміністративної справи практично не було предметом наукових досліджень саме у цьому сенсі. Акцентується увага на тому, що право на участь у судовому розгляді особи безпосередньо пов'язано з обов'язком добросовісно користуватися належними їм процесуальними правами і неухильно виконувати процесуальні обов'язки. Це означає, що у ряді випадків законом чітко закріплено положення про кореспондування певним правам сторін відповідних обов'язків: право подавати докази – обов'язок доказувати суду ті обставини, на які особа посилається як на підставу своїх вимог та заперечень. При цьому недобросовісне користування сторонами процесуальними правами та невиконання покладених на них обов'язків призводить до негативних наслідків: а) притягнення винуватої сторони до відповідальності; б) програш справи та ін.

Право брати участь у судовому засіданні поєднане з широким колом інших процесуальних прав, які можна класифікувати на: змагальні та диспозитивні.

У *підрозділі 2.4. «Право на задоволення адміністративного позову в адміністративному суді»* визначено, що право на задоволення позову, на відміну від права на звернення з позовом до суду, теоретично розроблено явно недостатньо, що певною мірою пояснюється недооцінкою окремих процесуалістів такої категорії, як право на задоволення позову. Зазначається, що аналіз тієї небагаточисельної наукової літератури із цієї проблематики (М.В. Курильов, О.В. Іванов, А.А. Добровольський) дає підстави вважати, що право на задоволення адміністративного позову, як і право на адміністративний позов, є складною правовою категорією, яка включає як матеріально-правовий, так і процесуально-правовий елементи. Це пояснюється насамперед тим, що

реалізація цього права проходить у своєму розвитку дві стадії: 1) позапроцесуальна, на якій формується матеріально-правова основа для задоволення майбутньої вимоги про захист (передумови права на задоволення позову); 2) процесуальна, яка передбачає умови реалізації права на задоволення позову.

Звертається увага на те, що до обставин матеріально-правового характеру (тобто передумов) належать такі обставини, як наявність: а) прав, свобод чи законних інтересів у сфері публічно-правових відносин (ст. 17 КАСУ); б) фактів, які свідчать про порушення суб'єктивних прав, свобод чи інтересів (рішення, дії, бездіяльність) (ст. 2 КАСУ). До обставин процесуально-правового характеру (умов) належать обставини: а) наявність права на процес (права на подання позову); б) дотримання строків позовної давності; в) доказаність підстав позову. Особлива увага приділяється такій умові, як доказаність підстав позову: характеристики доказів і доказуванню.

У *підрозділі 2.5. «Право фізичної особи на виконання судового рішення»* зазначено, що це право є завершальним у структурі права фізичної особи на судовий захист і, власне, є тією метою, заради якої особа й звертається до адміністративного суду з позовом. Без права на виконання судового рішення структура права на судовий захист не мала б логічного завершення і мотивації.

Визначається, що передумовами права на виконання судового рішення є: 1) ухвалення судового рішення; 2) набрання судовим рішенням законної сили, окрім випадків, передбачених КАСУ. До таких випадків належить негайне виконання судового рішення. Зазначається, що підстави для негайного виконання судового рішення, передбачені в КАСУ, слід класифікувати на два види: обов'язкові (такі, що чітко визначені в КАСУ) і факультативні (такі, які суд, на свій розсуд, має право звернути до негайного виконання).

Умовами права на виконання судового рішення визнаються обставини, які визначають: порядок виконання судового рішення; звернення судових рішень до примусового виконання; оформлення виконавчого листа; видача дублікату виконавчого листа; поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого листа до виконання; відстрочка і розстрочка виконання; заміна сторони виконавчого провадження.

ВИСНОВКИ

У дослідженні наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання визначення сутності і змісту права фізичної особи на судовий захист в адміністративному суді, в результаті чого отримано такі найважливіші результати:

1. Право фізичної особи на судовий захист в адміністративному суді – це можливість на звернення до незалежного і неупередженого адміністративного суду з адміністративним позовом, участь у розгляді справ, задоволення позову і забезпечення виконання судового рішення.

2. Право фізичної особи на судовий захист в адміністративному суді є складною юридичною конструкцією, яку визначають матеріально-правові і процесуально-правові чинники. Структуру права на судовий захист становить: право на незалежний і неупереджений суд; право на звернення до адміністративного суду з адміністративним позовом; право на участь у судовому розгляді; право на задоволення позову і право на виконання судового рішення.

3. Право фізичної особи на судовий захист в адміністративному суді безпосередньо пов'язано з юридичним інтересом особи, тобто передбачену законом потребу в: а) отриманні захисту у вигляді матеріально-правового задоволення (правової вигоди) у разі позитивного вирішення судом вимоги про захист (матеріально-правовий аспект); б) отриманні судового рішення як акта правосуддя (процесуально-правовий аспект).

4. Незалежність судів має як об'єктивний (інституціональний), так і суб'єктивний (функціональний) аспект. Реалізація інституціональної складової передбачає: 1) проголошення і законодавче закріплення принципу поділу державної влади і дотримання його державою; 2) формування самостійної, автономної і самоврядної судової системи поза структурами й органами законодавчої і виконавчої влади, а також інших органів та інститутів громадянського суспільства; 3) заборону іншим державним органам здійснювати функції, притаманні судовій владі; 4) заборону на створення надзвичайних і особливих судів; 5) заборону приймати законодавцем нормативно-правові акти, які анулюють з ефектом зворотної сили рішення суду. Функціональний аспект незалежності судів полягає в тому, що сама процедура здійснення правосуддя повинна забезпечити судді вільні від сторонніх впливів і втручань розгляд і вирішення спору, в тому числі і вираження своїх переконань у конкретній справі під час наради суддів.

5. Право на звернення до адміністративного суду з адміністративним позовом є правом на звернення за захистом суб'єктивного права або охоронюваного законом законного інтересу. За своїм змістом право на звернення до адміністративного суду з адміністративним позовом означає право на адміністративний процес незалежно від його результату, право на діяльність суду щодо розгляду й вирішення спору про право або охоронюваний законом інтерес, тобто це право на ухвалення рішення незалежно від його змісту і характеру. Virізняються два поняття права на звернення з адміністративним позовом: 1) як елемент адміністративної процесуальної правоздатності. У цій якості право на позов само по собі не збільшує і не доповнює правову сферу одних фізичних осіб у порівнянні з іншими; 2) як суб'єктивне процесуальне право. Це право є далеко не у всіх фізичних осіб, а тільки у конкретних осіб по конкретних справах за наявності певних передумов і певних умов.

6. Передумовами права на звернення з адміністративним позовом є обставини, від яких залежить або з якими пов'язано виникнення самого права на адміністративний позов: 1) належність спору до юрисдикції адміністративного суду; 2) відсутність таких, що набрали законної сили: постанови суду чи ухвали суду про відмову у відкритті провадження в адміністративній справі; про

закриття провадження в такій справі у зв'язку з відмовою позивача від адміністративного позову або примиренням сторін. Умовами права на звернення з адміністративним позовом є обставини, з якими пов'язано належне здійснення (реалізація) суб'єктивного права на адміністративний позов: 1) підсудність справи цьому суду; 2) дотримання форми і змісту адміністративного позову; 3) адміністративна процесуальна правосуб'єктність; 4) наявність належних повноважень представника на ведення справи; 5) сплата судового збору.

7. Визначено, що брати участь у судовому розгляді – це право особи, яке в окремих випадках переростає в її обов'язок, і його невиконання може мати негативні наслідки для цієї особи. Зокрема, це право стає обов'язком у тих випадках, якщо суд першої інстанції або апеляційний суд відповідно до ст. 120 КАСУ визнав обов'язковою участь сторони чи третьої особи у судовому засіданні.

8. Змагальні права – це надані законом можливості особи, яка бере участь у справі, доводити свою позицію перед судом та спростовувати позиції інших осіб, які беруть участь у справі. До змагальних прав належать: а) знати про дату, час і місце судового розгляду справи, про всі судові рішення, які ухвалюються у справі та стосуються їхніх інтересів; б) знайомитися з матеріалами справи; в) заявляти клопотання і відводи; г) надавати усні та письмові пояснення, доводи та висловлювати заперечення; д) подавати докази, брати участь у дослідженні доказів; ж) висловлювати свою думку з питань, які виникають під час розгляду справи, задавати питання іншим особам, які беруть участь у справі, свідкам, експертам, спеціалістам, перекладачам; з) подавати заперечення проти клопотань, доводів і міркувань інших осіб; і) знайомитися з технічним записом та журналом судового засідання і подавати письмові зауваження до них; 9) робити з матеріалів справи виписки, знімати копії з матеріалів справи, одержувати копії судових рішень.

9. Диспозитивні права – це встановлені в законі можливості особи, яка бере участь у справі, розпоряджатися своїми вимогами на свій розсуд. У контексті реалізації права на участь у судовому розгляді досліджуються такі диспозитивні права: позивача – змінити підставу або предмет адміністративного позову, збільшити або зменшити розмір позовних вимог, якщо вони є кількісним вираженням (до закінчення судового розгляду по першій інстанції); відмовитися від позову повністю або частково (до закінчення судового розгляду по першій інстанції, а також до закінчення апеляційного чи касаційного розгляду); досягти примирення (зокрема укласти мирову угоду з боржником або відмовитися від примусового виконання судового рішення); оскаржити судові рішення; передати повноваження; вимагати виконання судового рішення; відповідача – не визнавати адміністративний позов чи визнавати його повністю або частково; подавати заперечення щодо адміністративного позову; досягти примирення (зокрема укласти мирову угоду з позивачем у процесі виконання судового рішення); оскаржити судові рішення; передати повноваження; вимагати виконання судового рішення.

10. Запропоновано внести такі зміни до КАСУ:

а) § 1 Глави 5 «Учасники адміністративного процесу» викласти у такій редакції «Особи, які мають юридичний інтерес у справі» замість «Особи, які беруть участь у справі»;

б) назву ст. 47 викласти у редакції «Склад осіб, які мають юридичний інтерес у справі»; зміст ст. 47 викласти у редакції «Особами, які мають юридичний інтерес у справі, є сторони, треті особи, представники сторін і третіх осіб»;

в) § 2 Глави 5 «Учасники адміністративного процесу» викласти у такій редакції «Особи, які не мають юридичного інтересу у справі» замість «Інші учасники адміністративного процесу»;

г) назву ст. 62 викласти у редакції «Особи, які не мають юридичного інтересу у справі»; зміст ст. 62 викласти у редакції: «Учасниками адміністративного процесу, які не мають юридичного інтересу у справі, є секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, експерт, спеціаліст, перекладач»;

д) ч.1 ст. 157 доповнити пунктом «якщо відповідач добровільно виконав правомірні вимоги позивача».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Кобилянський К.М. Становлення адміністративних судів на землях сучасної України в період з 1917 по 1920 рік / К.М. Кобилянський // Наше право. – 2009. – № 4. – Ч. 1. – С. 27-31.

2. Кобилянський К. Оскарження громадянами рішень, дій або бездіяльності органів державної влади, посадових і службових осіб у судах УРСР / К. Кобилянський // Вісник Вищого адміністративного суду України, 2009. – № 4. – С. 95-101.

3. Кобилянський К.М. Законодавче забезпечення права на судовий захист в адміністративному суді / К.М. Кобилянський // Кримський юридичний вісник. – Сімферополь, 2009. – Вип. 3 (7). – С 288-295.

4. Кобилянський К.М. Право особи на захист в адміністративному суді / К.М. Кобилянський // Адвокат, 2010. – № 3. – С. 35-38.

5. Кобилянський К.М. Роль Конституційного Суду України і Верховного Суду України у становленні права на судовий захист в адміністративних судах України / К.М. Кобилянський // Адвокат, 2010. – № 4. – С. 34-38.

6. Кобилянський К.М. Визначення підсудності справ, у яких однією зі сторін є суд або суддя цього суду / К.М. Кобилянський // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – Вип. 45 / редкол. : С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін. ; відп. за вип. Ю.М. Оборотов. – О. : Юрид. л-а, 2009. – С. 267-270.

7. Кобилянський К.М. Підсудність справ, у яких однією зі сторін є суд або суддя цього суду / К.М. Кобилянський // Правове життя сучасної України : тези доповідей Всеукр. наук. конференції «Правове життя сучасної України» / Відп.

ред. д-р юрид. наук, проф. Ю.М. Оборотов // Одеська національна юридична академія. – О. : Фенікс, 2008. – С.185-186.

8. Кобилянський К.М. Процесуальний аспект реалізації права на судовий захист в адміністративному суді при розгляді справ, пов'язаних з проходженням публічної служби / К.М. Кобилянський // Політико-правове забезпечення державної служби та служби в органах місцевого самоврядування : зб. доп. щоріч. Всеукр. громад. слухань (Одеса, 24-25 вересня 2009 р.) / ред. кол. : Т.В. Мотренко (голов. ред.) [та ін.]. – О. : Юрид. л-ра, 2009. – С. 466-470.

АНОТАЦІЯ

Кобилянський К.М. Право фізичної особи на судовий захист в адміністративному суді. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2010.

Дисертація присвячена вирішенню комплексного завдання реалізації фізичною особою права на судовий захист в адміністративному суді. Запропоновано поділ юридичного інтересу на процесуальний і матеріально-правовий. Визначено структуру права фізичної особи на судовий захист в адміністративному суді, яка визначається як система: право на звернення до адміністративного суду з адміністративним позовом; право на участь у судовому розгляді; право на задоволення позову, право на виконання судового рішення; право на незалежний і неупереджений суд.

Зазначено, що за своїм змістом право на звернення до адміністративного суду з адміністративним позовом означає право на адміністративний процес незалежно від його результату, право на діяльність суду щодо розгляду й вирішення спору про право або охоронюваний законом інтерес, тобто це право на ухвалення рішення незалежно від його змісту і характеру.

Особливу увагу акцентовано на передумови й умови права на звернення до адміністративного суду. Визначається, що передумови – це ті обставини процесуального характеру (юридичні факти), від яких залежить або з якими пов'язано виникнення самого права на адміністративний позов. Умовами реалізації права на звернення до адміністративного суду з адміністративним позовом є такі обставини процесуального характеру (юридичні факти), з якими пов'язано належне здійснення (реалізація) суб'єктивного права на адміністративний позов.

Ключові слова: судовий захист, передумови, умови, юридичний інтерес, матеріально-правовий і процесуальний інтерес, право на позов, право на розгляд.

АННОТАЦИЯ

Кобылянский К.Н. Право физического лица на судебную защиту в административном суде. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.07 – административное право і процесс; финансовое право; информационное право. – Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2010.

Диссертация посвящена решению комплексной задачи реализации физическим лицом права на судебную защиту в административном суде. Предложено юридический интерес разделить на процессуальный и материально-правовой. Определена структура права физического лица на судебную защиту в административном суде, которая являет собой систему: право на обращение в административный суд с административным иском; право на участие в судебном рассмотрении; право на удовлетворение иска, право на исполнение судебного решения и право на независимый и непредвзятый суд.

Указано, что по своему содержанию право на обращение в административный суд с административным иском означает право на административный процесс независимо от его результата, право на деятельность суда по рассмотрению и решению спора о праве или охраняемом законом интересе, то есть это право на вынесение решения независимо от его содержания и характера.

Акцентировано внимание на том, что принимать участие в судебном рассмотрении – это право лица, которое в отдельных случаях перерастает в его обязанность, и его неисполнение может иметь негативные последствия для этого лица.

Особое внимание акцентировано на предпосылки и условия права на обращение в административный суд. Определено, что предпосылки – это те обстоятельства процессуального характера (юридические факты), от которых зависит или с которыми связано возникновение самого права на административный иск. Условиями реализации права на обращение в административный суд с административным иском являются такие обстоятельства процессуального характера, с которыми связано надлежащее осуществление (реализация) субъективного права на административный иск.

Отсутствие предпосылок права на обращение в административный суд с административным иском означает отсутствие самого субъективного права на иск, что влечет за собой два юридических последствия: 1) отказ в открытии производства в административном деле, если отсутствие права на иск установлено на стадии возбуждения дела, без права на повторное обращение этого иска; 2) закрытие производства по делу, если отсутствие права на иск установлено на стадии судебного рассмотрения, без права на повторное обращение этого иска. Перечень указанных предпосылок права на обращение в административный суд предусмотрен ст. 157 КАСУ. В отличие от предпосылок, несоблюдение условий обращения с административным иском имеет иной

характер тех последствий, которые наступают в этом случае: 1) оставление искового заявления без движения – на стадии возбуждения дела; 2) отказ в принятии иска – на стадии возбуждения дела; 3) оставление иска без рассмотрения – на стадии судебного рассмотрения.

Сделан вывод, что право физического лица на судебную защиту в административном суде – это конституционно установленная и законодательно урегулированная возможность на обращение к независимому и непредвзятому административному суду с административным иском, участие в рассмотрении дела, удовлетворение иска и обеспечение исполнения судебного решения.

Ключевые слова: судебная защита, предпосылки, условия, юридический интерес, материально-правовой и процессуальный интерес, право на иск, право на рассмотрение.

SUMMARY

Kobulyansky K.M. The right of the physical person on the court protection in administrative court – Manuscript.

Dissertation for the receipt of a scientific degree of the candidate of jurisprudence on a specialty 12.00.07 – administrative law and process, financial law, informational law. – Odessa National Academy of Law, Odessa, 2010.

Dissertation is devoted to the solving of a complex aim of realization by the physical person right on the court protection in administrative court. It is suggested to divide legal interest on procedural and material-legal. The structure of the right of physical person on the court protection in administrative court was defined as a system: right on the application to the administrative court with a lawsuit; right on participation in the court hearings; right on a lawsuit satisfaction and right on execution of the court decision; right on independent and impartial court.

It is stated that right on application to the administrative court with administrative lawsuit by its substance is a right on administrative process irrespective of its result, right on courts activity concerning consideration and decision of the law dispute or decision of the dispute on protected by law interest, it means that it is the right on declaring of the court decision irrespective of its substance and character.

Particular attention is devoted to the preconditions and conditions of the right on application to the administrative court. It is stated that preconditions – are those circumstances of procedural character (legal facts), on which depend or with which are connected creation of the right on administrative lawsuit. Conditions of the realization of the right on application to the administrative court with administrative lawsuit are those circumstances of procedural character (legal facts), with which appropriate implementation (realization) of a subjective right on administrative lawsuit is connected.

Key words: court protection, preconditions, conditions, legal interest, material-legal and procedural interest, right on a lawsuit, right on a consideration.